

WEYER BALÁZS

FORRÁSOK TÍPUSAI AZ ÚJSÁGÍRÁSBAN

Független Médiaközpont
2017

FORRÁSOK TÍPUSAI AZ ÚJSÁGÍRÁSBAN

Ez az újságíróknak szóló segédanyag elektronikus formátumban jelenik meg. Az anyag felhasználására a Creative Commons ezen rendelkezései vonatkoznak: Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! További felhasználás esetén a szerzőkre hivatkozni kell.

[BŐVEBBEN](#)

Felhasználás esetén így hivatkozza:

CC BY-NC-ND 4.0

Az újságírói források kezelésének alapszabályai

Szerző: *Weyer Balázs*

Nevezd meg!-Ne add el!-Ne változtasd!

2017, Budapest

© 2017 Független Médiaközpont

Felelős kiadó: MÓRICZ ILONA igazgató, Független Médiaközpont

1064 Budapest, Vörösmarty u. 47/a.

Telefon: (36) 1 609 5392 • E-mail: cij@cij.hu • Web: www.cij.hu

Szerkesztő: ORBÁN SÁNDOR

Szöveggondozó: BABAI-MEZŐ BORBÁLA

Design és tördelés: GALICZ KRISZTIÁN, typiART

A kiadvány megjelenését a Nyílt Társadalom Intézet Alapítvány támogatta.

Források nélkül nincs újságírás. Gyakran esünk abba a hibába, hogy csak a közhelyes „mély torkot”, a Watergate-ügy által megteremtett titokzatos és romantikus fantomot tekintjük komoly forrásnak, pedig az újságírás – jó esetben – minden pillanatában forrásokkal dolgozik, és ezekhez különböző szabályok kötődnek. Forrás egy közhiteles nyilvántartás ugyanúgy, mint egy zárt ülésről távozó sport-szövetségi alelnök vagy egy tömeges adatszivárogtatás névtelen forrása.

Érdemes a forrásokat jellegük, technikai jellemzőik alapján megkülönböztetni.

Egy forrás lehet fizikai jellegű dokumentum (hanganyag, film, fotó, szöveg és adat, például papír alapú feljegyzés, nyilvános adatbázis, internetes kutatásban előkerült dokumentum, közérdekű adatkérés keretében megkapott dokumentum vagy tömeges adatszivárogtatás) és lehet ember. Ebben nem feltétlenül a személyes jelenlét a döntő: emberi forrás lehet a telefon, az e-mail, valamint egy titkosított chatprogramon keresztül érkező üzenet. Ha van lehetőség visszakérdezni, emberi forrásról beszélünk.

AZ ÍROTT FORRÁSOK FELDOLGOZÁSA

Írott forrás bármi lehet: levél, feljegyzés, kormányzati előterjesztés, jelentés, cégbírósági dokumentum, korábbi sajtóanyag. Nem lebecsülendő azon írott források jelentősége, amelyek – ma már elsősorban az interneten keresztül – mindenki számára hozzáférhetőek. Bár az újságírói presztízs fokmérője nem kis részben a híversenyben megszerzett előny, gyakran nem az a lényeg, hogy ki jut új, mások által még nem látott dokumentumhoz, hanem az, hogy a mindenki számára hozzáférhető anyagokban ki lát meg újabb vagy eredetibb összefüggéseket.

Az internet elterjedése – legalábbis ebből a szempontból – alaposan megkönnyítette az újságírók dolgát. Ma már nem kell elzarándokolni hivatalokba, hogy hozzájussunk egy törvénytervezetkez, egy számvevőszéki jelentéshez vagy egy parlamenti bizottság jegyzőkönyvéhez, hiszen ezek a törvényereje által nyilvánosak, és túlnyomó részben fel is kerülnek a netre. Az újságírók jelentős része ennek köszönhetően ma már több időt tölt a számítógép előtt, mint irodaépületek előszobáiban vagy büféiben. Ez természetesen nem pótolja a személyes kapcsolatokat (erről később), de lehetővé teszi, hogy felkészültebben és biztonságosabb tudásháttérrel induljunk neki egy témának. Sőt, az újságíró szerepre is hatással van olyan módon, hogy a korábbi jó kapcsolatépítő képességű, „nagy dumás” újságíró archetipusának képe kiegészült a pepecselni is hajlandó, alapos kutatómunkát végző high-tech újságíró árnyalatával; így ma már azok az introvertáltabb kollegák is eséllyel indulnak a híversenyben és komoly szakmai sikereket érhetnek el, akiknek nehezebben megy a személyes kapcsolatok ápolása.

Közhiteles nyilvántartásnak nevezünk minden hivatali adatbázisba rendezett információt – a cégnyilvántartást, a földhivatali adatokat, a jogszabálytárakat, a közbeszerzési nyilvántartást. Ezek az újságírók nagy barátai, mert jól és gyorsan kereshetőek és megbízhatóak – persze a rokonságot-komaságot vagy a strómanokat nem tartják nyilván (illetve ilyen esetekben éppen hogy a strómanokat tartják nyilván a valódi tulajdonos helyett), ahogy az offshore cégek adataiba sincs betekintés, legalábbis amíg egy nagyobb adag adat ki nem szivárog valahonnan.

A különféle hivatali nyilvántartások még így is kirajzolnak valamiféle mintát a rejtegetni kívánt ügyek és kapcsolatok esetében. Elvégre egy rejtőzködni óhajtó hatalmasság sem bízhat akárhányszor, tehát egy idő után ismétlődni fognak a nevek, a cégbejegyzések címei vagy például a könyvvizsgálók, az ellenjegyző ügyvédek nevei, így kirajzolódik egy elrejtteni kívánt vagyon vagy cégbirodalom körvonala.

Az ilyen nyilvántartások esetében külön ellenőrzésre nincs is szükség, mert definíció szerint hitelesek abban az értelemben, hogy önmagukkal azonosak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy minden esetben az igazságot tartalmazzák. Ezért kell az ismétlődésekre, mintázatokra, a különböző nyilvántartásokban található különböző elemek összefüggéseire is figyelni.

A közérdekű adatigénylés – Magyarországon 1992 óta létező – intézménye is fontos támasza az újságíróknak. Számos eszköz áll az újságíró rendelkezésére, ha valamelyik közérdekű döntéssel vagy intézménnyel kapcsolatban akar hivatalos dokumentumokhoz hozzáférni. Ilyenek például az állami alkalmazottak fizetése, az állami vagy önkormányzati engedélyhez kötött tevékenységek dokumentációja, közhivatalok belső utasításai, kormányzati tisztségviselők külföldi útjai, elszámolt költségei, egy-egy megrendelt tanácsadói anyag vagy hatástanulmány.

Különböző kormányok természetesen vissza-visszatérően megpróbálnak visszaépíteni legalább egy gipszkarton falat saját tevékenységük és a nyilvánosság közé, továbbá különböző kivételeket, az újságírókra hárítható költségeket vagy elutasítási indokokat kreálnak és iktatnak jogszabályba. A kitarotán kutató újságírót azonban a jogszabályerdő sem szabad, hogy visszaretentse feladatának elvégzésétől.

Minden ilyen próbálkozás ellenére a bíróságok rendre úgy döntenek, hogy az állami hivatalok és közfeladatot ellátó intézmények tevékenységének igen tág köre számít közérdekű adatnak, és ezek hozzáférése a sajtó számára kikényszeríthető.

Természetesen olyan írott források továbbra is léteznek, amelyek egyáltalán nem férhetőek hozzá mindenki számára, és az újságírók közül is csak az ügyesebbje vagy tehetségesebbje jut hozzájuk. Ilyenek lehetnek a belső feljegyzések, memorandumok, nem hivatalos tervezetek, nyomozati anyagok, illetve javaslatok, jegyzetek, levelek. Ezekben az esetekben elsődleges feladat tisztázni, hogy az adott dokumentum mi is pontosan, milyen szerepet játszik, mekkora mozaikdarabját enged látni egy egész történetnek. És persze: hogy valódi-e, ki készítette, kinek és milyen célból, valamint mi lett a további sora. Ezek nélkül egy dokumentum csak betűk egy papíron vagy egy képernyőn.

A fizikai források különleges, de szerencsére a technológia fejlődésével egyre gyakoribb esete a tömeges kiszivároztatás. A világ titkainak nagy része le van írva valahova, és ma már szinte biztosan elérhető digitálisan, ami egyszerű és gyors másolhatóságot, továbbá hordozhatóságot is jelent. Az utóbbi évek legjelentősebb újságírói esetei közül nem egy tömeges kiszivároztatásban napvilágra került adatokra épült: a Wikileaks amerikai diplomáciai távirataitól kezdve a panamai Mossack Fonseca ügyvédi iroda offshore-nyilvántartásáig.

A tömeges kiszivároztatás esetében a legfontosabb dolog: ellenőrizni, hogy létező, valódi, tehát nem hamisított dokumentumokról van szó, majd pedig eligazodni a sok terabájtnyi adatban, kereshetővé és megérthetővé tenni őket, majd – nem utolsó sorban – meglátni bennük a sztorí(ka)t, valamint azokhoz beszerezni a dokumentumok mellől hiányzó mozaikdarabkákat.

AZ EMBERI FORRÁSOK

Az emberi forrásokkal való kapcsolattartás, illetve a források használata jóval bonyolultabb feladat, mint az írott dokumentumok feldolgozása, és egészen másfajta képességeket igényel. Egyaránt szükség van kapcsolatteremtő és kommunikációs készségekre, jó kérdezéstechnikára, empátiára, emlékezőtehetségre és lényeglátó képességre. Persze ma már nem feltétlenül személyes jelenlétre alapuló kapcsolatokról van kizárólag szó: nem a fizikai találkozás, hanem a kommunikáció jellege és a szubjektív emberi motivációk jelenléte miatt tekintjük e forrásokat emberi forrásoknak.

Az emberi források használata leginkább azért fontos, mert nem minden információ szerezhető meg dokumentumokból. Számos információnak nem létezik írott formája, vagy ha létezik is, az újságíró csak valamelyik forrásától szerez tudomást az adott dokumentum létezéséről.

Az újságíró és a forrás kapcsolatában a legfontosabb a kommunikáció. A kommunikációnak négyféle formáját különböztetjük meg, amelyek a következők:

1. nyílt interjú
2. háttérbeszélgetés
3. háttérbeszélgetés forrásmegjelölés nélkül
4. off-the-record beszélgetés.

Mind a négy típusú beszélgetésre különböző szabályok érvényesek, amelyek a beszélgetésben elhangzó információk felhasználási módjára vonatkoznak. Alapszabály azonban, hogy mind az újságírónak, mind a forrásának mindig tisztában kell lennie azzal, hogy éppen melyik típusú beszélgetésben vesz részt, és arra milyen szabályok vonatkoznak.

Mindig az újságíró felelőssége, hogy tisztázza a forrással, mit szeretne tőle. Az újságíró nem várhatja el a forrásától, hogy az feltétlenül ismerje a játékszabályokat, ezért az újságíró kötelessége azokat ismertetni informátorával akkor is, ha esetleg már nem először találkoznak. Ez elejét veheti mindenfajta későbbi félreértésnek és az olyan konfliktusoknak, amikor a forrás azt állítja: fogalma sem volt róla, hogy ő most éppen interjút ad, vagy éppen háttérbeszélget. A forrásainkkal szembeni korrektség és tisztességes magatartás az alapja mindenfajta újságírói munkának, valamint alapvetően szükséges a bizalom megteremtéséhez. Valamifajta távolságtartó bizalom nélkül pedig nemigen képzelhető el az újságíró és a forrás kapcsolata.

Vannak esetek, amikor az előzetes tájékoztatástól el lehet térni, például ha a forrás és az újságíró már régóta ismerik egymást. Ilyenkor elképzelhető, hogy nem kell minden egyes alkalommal pontról pontra tisztázni, milyen játékszabályok az érvényesek. Igaz ez akkor is, ha a kamera vagy a mikrofon egyértelművé teszi, hogy éppen nyílt interjúról van szó. Ezekben az esetekben is fontos azonban, hogy ne barátkozunk forrásunkkal vagy interjúalanyunkkal, és ne teremtsünk olyan helyzeteket, hogy valamilyen információra visszamenőleg a forrás azt mondhatta, hogy „de ezt ne írja meg”. Gyakran élnek ezzel a módszerrel a közszereplők, amikor a szájukon kicsúszó kényesebb információkat szeretnék visszavonni, felhasználásukat befolyásolni vagy csak saját jólérsétségüket fitogtatni. Éppen ezért fontos a szakmai játékszabályok egymás közötti – és a szakmán belüli – tisztázása, illetve az, hogy az újságíró mindig idejekorán rögzítse, milyen típusú beszélgetésről van szó.

Ezen esetektől eltekintve is előfordulhat, hogy az újságíró egy adott szituációban nem fedi fel valóságos foglalkozását, illetve szándékait. Ezek azonban kivételes esetek. Rendszerint szélsőséges helyzetekben fordulhat elő, hogy az újságíró másnak adja ki magát, mint aki (erről röviden később).

A BESZÉLGETÉSEK FAJTÁI ÉS SZABÁLYAI

- 1. Nyílt interjú:** ennek a szabályai a legegyszerűbbek, hiszen az ilyen beszélgetés keretében elhangzó minden információ felhasználható a forrás nevének és pozíciójának megjelölésével együtt. Fontos azonban megjegyezni, hogy az interjú szó jelentése kettős, hiszen nemcsak az információszerzés egyik módját nevezzük interjúnak, hanem egy műfajt is, amely lényegében egy emberrel készült beszélgetés megszerkesztett változata (esetleg élő rádió- vagy televízióinterjú) (erről lásd külön fejezetünket).
- 2. Háttérbeszélgetés:** ennek az a legfontosabb szabálya, hogy a beszélgetés során elhangzó információra semmilyen körülmények között nem lehet névvel hivatkozni, sem az elkészült cikkben, sem pedig más forrásokkal történő háttérbeszélgetés során. Miután a forrás nem adja nevét az információhoz, nem vállalja névvel, címmel állítását, nagyon körültekintően kell eljárni, és minden így kapott információt le kell ellenőrizni legalább még egy, de ha lehet, akkor több független forrásból. Független forrásnak tekintjük azt, aki az információt nem ugyanattól a forrástól szerezte másodkézből, ahonnan mi, hanem aki maga is az események résztvevője volt, vagy ha másodkézből származik az információja, akkor forrása eltér a miénktől.

Forrásmegjelölésre nincs szükség, még körülírt formában sem, ha a közölni készült információ ellenőrzött és tényként kezelhető. Idézet esetében – a közönség minél pontosabb tájékoztatása érdekében – azonban szükség van a forrás minél pontosabb körülírására, illetve megjelölésére. A hitelesség szempontjából ugyanis elengedhetetlen, hogy az olvasó tudja, milyen érdekei, elfogultságai, indítékai és szándékai lehetnek a névtelenül nyilatkozó személynek. A forrásnak az információ tárgyához való viszonya – utálja vagy szereti azt a személyt, javaslatot, érvet, gondolatot, amelyről beszél, milyen speciális érdekei vannak a szóban forgó ügyben – eminensen befolyásolja az általa mondottakat.

Ugyanilyen fontos a forrás információ-hozzáférési szintjének és az információhoz kapcsolódó ügyben érvényesülő befolyásának tisztázása. Nem mindegy, hogy elsődleges vagy másodlagos, esetleg még alacsonyabb hozzáférési szintű forrástól származik egy információ. Elsődleges forrás az, aki személyesen alakítója vagy legalább résztvevője, tanúja az eseményeknek, másodlagos forrás pedig az, aki csak valaki máson keresztül, szűrve vagy torzíva kapta maga is az információt. Időnként fontosak lehetnek a forrás egyéb tulajdonságai is, például az, hogy valaki mindig roppant visszafogott és szűkszavú, most azonban dőlt belőle a szó. Ilyen tulajdonság lehet a túlzásra – vagy épp ellenkezőleg, a bagatellizálásra – való hajlam, a megbízhatóság vagy szélsőséges esetben a megbízhatatlanság, illetve ha a forrás valamilyen, kommunikációs képességeit komolyan befolyásoló körülmény hatása alatt állt: be volt rúgva, beteg volt, félt, különösen izgatott volt, illetve bármilyen szempontból különleges helyzetben tette nyilatkozatát.

- 3. Háttérbeszélgetés forrásmegjelölés nélkül:** az angolszász szakirodalom deep background beszélgetésként említi ezt a típust, aminek alapszabálya, hogy az ilyen beszélgetésből származó információkat csak forrásmegjelölés nélkül lehet közölni. Ebből az is következik, hogy az ilyen beszélgetések után magát a forrást még körülírni sem szabad, idézet nem közölhető, csak a tényszerű

információk használhatóak fel – természetesen körültekintő és gondos ellenőrzés után. Ugyanakkor az újságírónak egy-egy ilyen beszélgetés alkalmat ad arra, hogy maga is pontosabban értse az eseményeket, a szereplők közötti viszonyokat, esetleges érdekütközéseket és konfliktusokat; jobban megismerheti forrásai gondolkodásmódját, helyzetét, és a későbbiekben képes lehet pontosabb kérdéseket feltenni. Erről a beszélgetésfajtáról tudni kell, hogy a közszereplők szeretik, mert számukra alacsony kockázattal és kevés felelősséggel jár, ám az újságíróknak ettől még nem kell kedvelniük ezt a típusú beszélgetést, sőt, ha tehetik, kerüljék el a használatát. Ilyen esetekben ugyanis az újságíró felelőssége még nagyobb, hogy csak a nagyon alaposan körbejárt és leellenőrzött információk lássanak napvilágot, idézni pedig – elsősorban a hitelesség miatt – szinte minden esetben tilos, hiszen forrásmegjelölés nélkül idézni egy véleményt félrevezető, illetve megtévesztő lehet.

- 4. Off-the-record beszélgetés:** az ilyen beszélgetés alapszabálya, hogy sem a forrásra, sem pedig az elhangzó információkra semmilyen körülmények között nem lehet hivatkozni, ezért hiába kedvelik ezt a típusú beszélgetést a közszereplők, az újságírók számára jobb, ha elkerülik az ezekben való részvételt. Egyetlen pozitívuma, hogy az újságíró jobban megérti az adott közeg rejtett részének működését, ami később jól jöhet.

A FORRÁSOK KEZELÉSÉRŐL

A négy, az angolszász gyakorlatban használt beszélgetéstípus négy különböző eszköz: az újságírónak kell eldöntenie, hogy egy adott helyzetben melyiket választja. Az újságírónak ugyanakkor mindig mérlegelnie kell, mekkora előnyökkel jár, ha belemegy a nyilvánosság szintjének korlátozásába. A közönség szemében ugyanis a névtelen forrásoktól származó információk kevésbé hitelesek, mivel „név nélkül mindenki azt mond, amit akar”. [A nagyon elharapózott, „neve elhallgatását kérő forrás” fordulat már csak ezért is kontraproduktív.]

Olyankor érdemes belemenni a nyilvánosság szintjének korlátozásába, ha ebből egyértelmű előny származik: több, pontosabb és hitelesebb információ szerezhető meg így, mint a névvel vállalt beszélgetésekkel. A négy beszélgetéstípus négy szerszám: az újságírónak ugyanúgy választania kell közülük aszerint, hogy melyiket tartja a leghatékonyabbnak az adott ügyben, ahogy a villanyszerelő is mérlegelés után emeli ki a kombinált fogót, a csillagcsavarhúzót vagy a fázisceruzát a szerszámok közül, attól függően, hogy melyiktől vár gyorsabb és teljesebb megoldást.

Ugyanakkor „a zárt ajtók és ajkak felnyitására” az újságírónak gyakran kell kompromisszumot kötnie, és tudomásul kell vennie, hogy a kényes kérdésekben információt szolgáltató források egzisztenciájukban, illetve időnként személyükben is fenyegetve érzik magukat bizonyos információk napvilágra kerülése esetén. Az újságíró felelőssége, hogy eldöntse, érdemes-e elfogadnia a források érdekeit szolgáló alkut, de ha egyszer már elfogadta, nem szegheti meg annak játékszabályait.

Az újságírónak tilos neve elhallgatását kérő információforrását felfednie; ha ezt megteszi, azzal aláássa a források bizalmát és végső soron a szakma hitelét. Egy újságíró életében előfordulhatnak esetek, amikor akár informálisan (más források, politikusok, kollégák, privát ismerősök), akár formálisan (rendőrség, ügyészség, bíróság részéről) nagy nyomás nehezedik rá, hogy felfedje informátorát. Ezt azonban semmilyen körülmények között nem teheti meg, és jogát forrásainak védelméhez ma már a törvény is elismeri.

Erre azért van szükség, mert a politikusok, szakemberek nagy része nyilvános interjúhelyzetben nem az újságíró és a nyilvánosság számára kívánatos nyíltsággal, őszinteséggel beszél a konfliktusokról. Ha viszont az újságíró pontosan ezekről szeretne a lehető legnagyobb részletességgel írni, akkor a források névtelenségében rejlő veszélyeket úgy lehet kivédeni, hogy csak a több forrással való beszélgetésből nyilvánvalóan leszűrhető információkat szabad leírni. Egy idő után ugyanis – a kellő számú forrást alkalmazva – minden történetről le lehet hántani a szubjektív elemeket, és kibontakozik valamifajta valóságkép, látszani kezd a sztori valóságmagva, amely egyébként gyakran sokkal érdekesebb, mint bármilyen kitalált történet.

AZ ÚJSÁGÍRÓ ÉS A FORRÁS VISZONYA

Az újságíró és a forrás viszonya több nézőpontból is különleges. Mindenekelőtt azért, mert – amint arról már a fentiekben is szó volt – az újságíró és a forrás kapcsolata bizalomra épül, ám ez nem csaphat át bizalmasodásba: nem kerülhetnek egymáshoz túl közel emberileg, bizonyos határokat pedig egyáltalán nem léphetnek át. Az újságírónak ugyanakkor úgy kell bizalmat ébresztenie a forrásában, hogy közben meg tudja győződni annak szavahihetőségéről is.

Az alkalmi forrásoknál a legfontosabb a jó választás. Ha az újságíró olyan forrást talál, aki valóban rendelkezik a kívánt információval, rengeteg időt és energiát takarít meg. Ehhez szükség van némi tapasztalatra, valamint a témában való jártasságra, hogy el tudja dönteni: ki az, aki jelen volt az eseménynél, így valódi információi vannak az adott dologról, és ki az, aki csak másodkézből származó információkkal rendelkezik. Az alkalmi források megtalálásához szükség van némi „fifikára”, valamint arra, hogy képes legyen összefüggéseiben átlátni a problémát, amelyről ír. Ebben az esetben olyan forrásokat is megtalálhat, akiket más újságírók nem. Ezután már az a legfontosabb – miután a forrás ugyanúgy nem ismeri az újságírót, ahogyan az újságíró sem a forrást –, hogy az informátor megbízson az újságíró szakmai tudásában és tisztességében. A legtöbb forrás ugyanis retteg attól – akár nével vállalja a beszélgetést, akár háttérbeszélgetésben hajlandó csak részt venni –, hogy az újságíró félreérti, amit ő mondott, és hogy szavai vagy a tények elferdítve kerülnek napvilágra.

Az újságíró feladata feloldani a forrás bizalmatlanságát; ha ezt nem tudja megtenni, akkor csak korlátozott nyíltságra és őszinteségre számíthat a forrás részéről. A források feloldásának, szóra bírásának nincs univerzális receptje. Van, akinél az a célravezető, ha hagyjuk az illetőt beszélni, és csak azután térünk a minket érdeklő tárgyra. Akad azonban olyan forrás is, akinél a határozott „térjünk a tárgyra” hozzáállás a célszerű. Pontosán azért, mert a források megnyitásának nincs univerzális receptje, nagyon fontos a beleérző képesség, vagyis az, hogy az újságíró a bemutatkozást követő első pillanatokban fel tudja mérni, melyik módszer kívánatos és célravezető. Az alkalmi forrás szavahihetőségét pedig úgy ésszerű tesztelni, ha felteszünk néhány olyan kérdést, amelyre már tudjuk a választ.

Az állandó, már „bejáratott” forrásokat nem kell tesztkérdésekkel bombázni, hiszen a forrás attól állandó, hogy megbízhatónak és szavahihetőnek bizonyult. Az ilyen forrásokkal az újságíró bátran lehet egyenes és célratörő. Ugyanakkor alkalmanként időt kell szánni arra, hogy hosszabb elemző beszélgetéseket folytasson az elsősorban a forrását érdeklő kérdésekről, különben az úgy érzi, hogy ő maga nem fontos, csak az információk, amiket szolgáltat. Fontos érzékelteni a forrással, hogy adunk a véleményére, kíváncsiak vagyunk gondolataira. Egy forrás sem szereti azt érezni, hogy ő maga nem, csak a szolgáltatásai fontosak. Ugyanígy egy újságíró sem szívesen veszi – márpedig erre is van példa –,

ha ő maga nem számít, személye csak egy elérési útvonal a nyilvánossághoz. Az ilyen kapcsolatok prostituált-kunsaft jellegű érintkezések lesznek – és pont annyira lesznek nyíltak vagy őszinték.

A források kényes kérdésekben gyakran kényelmetlennek érzik egy-egy információ megerősítését. Ilyenkor az újságírónak az a dolga, hogy minél inkább megkönnyítse a forrás dolgát azáltal, hogy különböző közvetett megerősítési módokat ajánl fel neki. Ilyenek például a következők: „Most elmondom, én hogy tudom a történetet, kérem, szóljon közbe, ha valamit rosszul tudok...” vagy a „Megfelelne a valóságnak, ha azt írnám, hogy...” típusú kérdések, amelyek – az eldöntendő kérdésekhez hasonlóan – azt a képzetet keltik a forrásban, hogy nem ő az oka annak, hogy az információ napvilágra kerül. Ezek a típusú „trükkök” segítenek oldani a források esetleges lelkiismeret-furdalását.

Az angolszász szakirodalom nagy teret szentel annak, hogy a megszerzendő információt tényként kell kezelni, ezért nem a klasszikus kérdezőtechnikát kell alkalmazni. Ez azt is feltételezi, hogy az oknyomozó újságíró már rendelkezik valamiféle előzetes elképzeléssel arról, hogy milyen irányba halad az anyaggyűjtés, és ennek megfelelően teszi fel a kérdéseit. (Vigyázat! Ha menet közben kiderül, hogy rossz az előzetes elképzelés, akkor azt – bármilyen nehezünkre is esik – újra kell gondolni.)

Ennek a trükknek a pszichológiája közismert. Amikor valakit megvádolnak azzal, amihez nincs köze, akkor felháborodásában elismeri, ami a feltevésben igaz. Az angolszász szakirodalom újságírók esetében is tanítja a díjbeszedő ügynökségek példáját, amelyek előszeretettel alkalmazzák ezt a módszert. Ha van egy adósuk, aki tartozik 100 dollárral, akkor megvádolják, hogy a tartozás ennek a többszöröse. Ilyenkor az adós rendszerint elrohan, hogy rendezze a tartozását, különösen akkor, ha még perrel is fenyegetik.

Egy másik módszer a kérdések feltevésének sorrendjével kapcsolatos. Van olyan, aki azt mondja, mindig olyan kérdéssel kell kezdeni, amire már tudjuk a választ. Az alany ilyenkor azt hiszi, a riporter mindent tud, és elmondja azt is, amiről a riporternek fogalma sem volt. Ugyanakkor a blöffölésről megoszlanak a vélemények. Néha bejön a blöff, néha viszont a visszájára is fordulhat. Az újságíró pontosan tudja például, hogy mi történt, de nem tudja, hogy hol. Ez a hiba egy rutinos nyilatkozónak alkalmat ad arra, hogy mindent tagadjon, nem is kell esetleg a dolog érdemére reagálnia, elég, ha azt mondja: „soha nem jártam ezen a helyen”. Ettől még az állítás igaz lehet, de van benne egy pontatlanság, amitől könnyen cáfolhatóvá válik.

FEDETT ÚJSÁGÍRÁS

Hol húzódnak az információszerzés morális határai? Vannak olyan helyzetek, amikor az újságíró nem fed fel kilétét, hanem titokban szerez információt. Ez a Günther Walraff német újságíró által tökélyre fejlesztett módszer máig megosztja a szakmai közvéleményt: van, aki esküszik rá, és van, aki kategorikusan visszautasítja.

- Günther Wallraff, a legendás német újságíró riportjait éppen az álcázásra alapozta: rendszeresen úgy gyűjtött információt, hogy valamilyen hamis identitást magára öltve beszélgetett emberekkel, sokszor hónapokra átváltoztatva magát, munkát vállalva hamis személyazonosság alatt.
- Az alaszakai Anchorage Daily munkatársa egy alkalommal a bíróság mögötti kukákból túrta ki az esküdtek titkos feljegyzéseit, így szerezve információt a várható ítéletről.

-
- A Chicago Tribune sörözőt vásárolt, ahol riporterei dolgoztak, hogy riportot írhasanak a városi vendéglátóipart uraló maffiáról.
 - A Miami Herald Tribune munkatársai teleszkópos fényképezőgéppel álltak lesben, hogy megörökítsék, amint Gary Hart demokrata elnökjelölt megcsalja a feleségét.
 - Az Objektív című magyar televíziós magazin munkatársai rejtett mikrofont szereltek egy politikusra, hogy felvegyék magánbeszélgetéseit politikustársaival egy pártrendezvényen. Maga a politikus tudott a mikrofonról, beszélgetőpartnerei azonban nem.
 - A BBC munkatársai az olimpia helyszínének ügyében lobbizva próbáltak megvesztegetni a Nemzetközi Olimpiai Bizottságban befolyással bíró sportdiplomatákat.
 - Az Index újságírója, Nyilas Gergely magát kirgiz menekültnek kiadva ment végig az országon áthaladó menekülthullámmal, és írt riportot a menekülteket ért bánásmódról.

Nem könnyű eldönteni, hogy egy adott ügy vagy visszaélés van-e olyan súlyú, hogy érdemes legyen ezen ellentmondásos eszközt bevetni. A javasolt vezérelv: ilyen módszerek csak akkor használhatóak, ha a feltárandó információ vagy visszaélés nyilvánosságra hozatala olyan súlyos közérdek, hogy a fenti vétségek aránytalanul kis súllyal bírnak vele összehasonlításban.

A fenti elv alapján az olyan eszközök, mint titkos dokumentumok ellopása, szerelmi viszony létesítése stratégiaileg fontos helyeken ülő titkárnőkkel, források megszarolása (mindre van példa a sajtótörténetben) olyan eszközök, amelyeket egy világháború kitörésének megakadályozása, állami milliárdok ellopása, gyermekkrabszolgák tartása, gyilkosság vagy hazaárulás leleplezése esetleg legitimálhat, de ehhez hasonló közérdek nélkül az információk megszerzéséhez használt extrém módszerek aligha elfogadhatóak.

Az újságírás – a jogi, orvosi pályához hasonlóan – megítélésünk szerint olyan értelmiségi szakma, amelyben a szakmai szabályok be nem tartása súlyosan sérti a szakma ethoszát. Lehet, hogy az újságíró jó szándékkal és emberileg alapvetően tisztességesen járt el, de ha munkája nem volt elég színvonalas, és nem sikerült betartania bizonyos normákat, akkor a morális szabályok ellen is vétett. Egy újságírói munka csak akkor lehet színvonalas, ha morálisan is kifogástalan.